

ج- 9840 +

6.05.1960

ԱՐԺԱՎԱՐ

0683 02050

ՀԱՅԿԱՆ

(Կալունաթյուն
մագիստր)

ՀԱՅԿԱՆ

III

Հասել 8 դ.

գամուշամարդ. Շնուզը և սո-
ւերուս և Շահան Ռու կա-
մարուս գամցունքները.

ԿՅԱԼԻ

ՏՐԱՄԱՅԻ ՏԱՐԱԾԱԿԱՆ
ԿԱԼՈՒՅՑՆԵՐԻ Հ 14

ԱՊԵԼՎՈՐԱԿԱՆ

ლ ա ժ Ա Ը Ա Զ Ա Ժ Ա Ծ Ե .

სიტყვის მნიშვნელობა. სემასათლობრივი და სინ-
ტაქსიური ერთეული. სიტყვასა და მნიშვნელობას შთრის კავშირი
შემთხვევითია. აბსტრაქტული და კონკრეტული მნიშვნელობა. ე. წ.
ჭომონიმი და სინონიმი. გარეშე წარმოდგენისა და გრძნობის გამო-
ხატვა ენაში. მნიშვნელობის ინდიკიდუალობა. ფსიქიური წინასწარი
განწყობილება.

~~8005~~ მნიშვნელობის ცვლა კულტურული და ფსიქიური პირობების
გამო. „ნავი“, „ზრახვა“, „მედგარი“, „სრულა“, „nepo“. მნი-
შვნელობის გათვართოვება და ჩავიწროვება: „ხელი“, „სული“,
„persona“, საკუთარი სახელები და სხვა. გვთემიზმები.

წარსულ სემესტრში (იხ. VI—XII ლექც.) ჩვენ გვვიპა-
ნით უმთავრესად ბგერათმეცნიერებას ანუ ფონეტიკას: შევი-
სწავლეთ ბგერები ფსიქოფიზოლოგიურად და განვიხილეთ მათი
მრავალგვარი ცვალებალობა. მაშასაღამე, ჩვენ გვქონდა სახეში
უმთავრესად ენის (ან სიტყვის) ბგერითი მხარე. მაგრამ სიტყვა
არაა მხოლოდ და მხოლოდ ბგერათა კრებული, — მას აქვს
აგრეთვე განსაზღვრული მნიშვნელობა. რა განსხვავებაა ბგე-
რათა ამ ორ კომპლექსს შეუ: „თავი“ — „იუთა“? — პირველს
აქვს მნიშვნელობა, მეორეს არა. იმასთანავე სიტყვას „თავი“
შეგვიძლია მივსცეთ მრავალგვარი მნიშვნელობა (შინაარსი)
გარემოების და საჭიროების მიხედვით. მაშასაღამე ჩვენ წინ
სდგას საკითხი სიტყვის მნიშვნელობის შესახებ.

იმ დისკიპლინას, რომელიც იკვლევს სიტყვას მნიშვნე-
ლობის მხრივ და ითვალისწინებს ამ მნიშვნელობის კვლილე-

ბა-განვითარებას — ზოგჯერ სიტყვის ბერითი მხარის ცვლილებასთან დამოუკიდებლად, — ეწოდება სემასიოლოგია ან სემანტიკა (ბერძნ. *Sēmainō, sēmasi'a* „აღნიშვნა“, *sēmautikós* „აღმნიშვნელი“).

აქედანვე უნდა ვიცოდეთ, რომ სემასიოლოგიის საგანი (სიტყვის მნიშვნელობა-შინაარსი) უფრო რთული მოვლენაა, ვიდრე ფონეტიკისა; განსაკუთრებით, მნიშვნელობის ცვლილება-განვითარების მიზეზები სძევს ზოგჯერ ენის სფეროს გარეშე — ცხოვრების საერთო პირობათა ცვალებადობაში; ამიტომ სემასიოლოგიაში ვერ მყარდება ისეთი გარდაუვალი კანონები, როგორც ფონეტიკაში. ჩვენ განვიხილავთ ხსენებულ მოვლენებს, რამდენადაც ისინი შედიან ენობრივ და ფსიქიურ მოვლენათა ფარგლებში.

უპირველეს ყოვლისა უნდა ვიცოდეთ, რომ ჩვეულებრივ (ცოცხალ) ლაპარაკში ფონეტიურად არ არსებობს სიტყვა, როგორც დამოუკიდებლივ განკერძოებული რამ ერთეული; არსებობს მხოლოდ სინტაქსიური ერთეული. ეს იმიტომ, რომ წინადაღებაში ლაპარაკის დროს წინა სიტყვის ბოლო ბერია ისეთისავე სისწრაფით უერთდება შემდეგი სიტყვის პირველ ბერის, როგორც ერთ სიტყვაში ორი მეზობელი ბერია ერთი მეორეს. მოიგონეთ ფრანგულ ენაში ე. წ. *liaison* ან ძველი-ინდურის „სანდჰი“ და ძველი-ბერძნული (განსაკუთრებით წარწერები, სადაც უპირატესოება ფონეტიურ წერას ეკუთვნის ისტორიულთან შედარებით). ამ მოვლენას ყოველ ენაში აქვს ადგილი, მაგრამ გრაფიული გამოხატულება მან პოვა მხოლოდ ზოგიერთში.

თუ კი შესაძლებელია ვილაპარაკოთ სიტყვის, როგორც ერთეულის, არსებობაზე, ეს მხოლოდ სემასიურის (მნიშვნელობითი) თვალსაზრისით, ე. ი. არსებობს სიტყვა, რადგან ის აღნიშნავს ერთ განსაზღვრულ ცნების; მაგრამ რა ცნებას აღნიშნავს „ან“, „და“, „მიერ“, „ქცევა“? ესენიც ხომ სიტყვებია? მათ ეძლევა მნიშვნელობა მხოლოდ წინადაღებაში, სინ-

ტაქსიურ ერთეულში. მართალია, „მამალი“, „ხელი“, „თავი“... აღნიშნავს რეალურ საგნის წარმოდგენას, მაგრამ არ ვიცით 1) რა კონკრეტულ ურთიერთობაშია ეს საგნები სხვებთან: მამალმა იყივლა თუ ის დაკლეს? ხელი ეტკინა თუ ხელით გააკეთა?.. 2) რომელი ერთი ვიფიქროთ: მამალი ქათამი თუ ბატი? მარჯვენა (ან მარცხენა) ხელი თუ დოქის ხელი? ბოლოკის თავი თუ ქალაქის თავი? ამიტომ მხოლოდ კონტექსტში ეძლევა ამა თუ იმ სიტყვას განსაზღვრული მნიშვნელობა. მაშასადამე დამოუკიდებელი არსებობა მნიშვნელობის მხრივაც აქვს მხოლოდ სინტაქსიურ ერთეულს; ამ ერთეულის სიტყვებად დაყოფვა ხდება ხელოვნურად, შეთანხმების ძალით პრაქტიკულ მოსაზრებათა გამო.

ამას გარდა სიტყვასა და მის მნიშვნელობას შუა არ არსებობს შინაგანი განუყრელი კავშირი. ჩვენ ვიცით, რომ სიტყვის ბერითი მხარე არის აკუსტიკური და მოტორული წარმოდგენა მის შემაღენელ ბერათა; ასეთი წარმოდგენა (სიტყვა) მე შემიძლია მქონდეს ცნობიერებაში, გამოვთქვა ან დავსწერო კიდეც, მაგრამ მისი მნიშვნელობა კი არ ვიცოდე (მაგ. გაიმეორეთ ან დასწერეთ ოქვენთვის უკნობი ენის რომელიმე სიტყვა); აგრეთვე მე შემიძლია მქონდეს წარმოდგენა საგნის შესახებ, მაგრამ მისი სახელი კი არ ვიცოდე. მხოლოდ მაშინ, როდესაც სიახლოების ასოციაციის ძალით პირველი წარმოდგენა (აკუსტიკურ-მოტორული ანუ ბერითი სიტყვა) დაუკავშირდება მეორე წარმოდგენას (საგნის შესახებ), — პირველი გახდება მეორის სიმბოლოდ, ე. ი. სიტყვას ეძლევა მნიშვნელობა. წარმოდგენათა ასეთი დაკავშირება რომ შემთხვევრობია და არა განუყრელი, ამის მოწმეა მრავალ ენათა არსებობა: ერთ ენაში მოვლენის წარმოდგენის სიმბოლო ბერია კრებულის ერთი წარმოდგენაა, მეორეში მეორე; უბრალოდ რომ ვსთქვათ: ერთი და იგივე საგანი ბერიათა სხვადასხვა კომპლექსით აღინიშნება სხვადასხვა ენაში. გულუბრუკილობა იქნებოდა გვეფიქრა, თითქოს ბერია თავისთავად გამოხატავს სიტყვის შინაარსს; თითქოს ბერია „ლომი“ თავისთა-

ვად გამოხატავდეს სიძლიერეს, ან „აქლემი“ უშნოობას და სხვა. სხვა ენაზე მოაზროვნესათვის შესაძლოა პირიქით.

გავეცნოთ სიტყვის მნიშვნელობათა სხვადასხვაობას.

როცა ვამბობთ; „ოჯახი“, „თვე“, „ტკივილი“, ჩვენ ამით გამოვხატავთ საერთო ცნებას, რომელიც შეიცავს ამ რიგის ყოველ კერძო მოვლენას; სიტყვის ასეთ მნიშვნელობას ეწოდება აბსტრაქტული მნიშვნელობა. ხოლო როცა ვამბობთ: „ჩემი სახლი“, „მარიამობისთვე“, „ეს ტკივილი“, ასეთ მნიშვნელობას ეწოდება კონკრეტული, რაღან კნობილია დროისა და სივრცის ფარგლებში. კონკრეტული მნიშვნელობა შესაძლოა იყოს განსაზღვრული და განუსაზღვრულიც. „წავიკითხე ერთი წიგნი“; ცხადია, რომ „წიგნს“ აქ კონკრეტული მნიშვნელობა აქვს (რაღან აბსტრაქტული ექნებოდა, თუ ვიტყოდით, მაგ. „წიგნი კარგი საქონელია“), მაგრამ ის ჯერ განუსაზღვრულია: თუ მე განვაგრძობ: „ამ წიგნში მე დამატებო“, აქ უკვე მნიშვნელობა განსაზღვრულია, რაღან მსმენელმა უკვე იცის, რომ ეს ის წიგნია, რომელიც მე წავიკითხე. მნიშვნელობის ამ განსხვავებაზეა დამყარებული განსაზღვრულ და განუსაზღვრელ არტიკლთა ხმარება იმ ენებში, სადც, ასეთი შეინახა (მაგ. ფრანგ. და გერმან.).

ორი ან რამოდენიმე სიტყვა შესაძლოა გარეგნულიდ ერთი და იგივე იყოს, მაგრამ ეს მოვლენა ყოველიფის არ გულისხმობს ამ სიტყვათა მნიშვნელობის ერთსა და იგივეობას; მაგალითად: ხერხი (სამუშაო იარაღი) და ხერხი (მოხერხება), წერა—წერა (ზედის), და (ჩემი და) — და (კავშირი) და მრავალი სხვა. სიტყვათა გარეგნული ასეთი მსგავსება შესაძლოა იყოს ორგვარი პროცესის შედეგი:

ა) გარეგნულიდ და შინაარსით განსხვავებული სიტყვები შესაძლოა სხვადასხვა ფონეტიურ ცვლილებათა გამო ერთი-მეორეს დაემსგავსოს გარეგნულიდ, მაგრამ მნიშვნელობის მხრივ განსხვავება მაინც რჩება; მაგალითად, ძველიდ იწერებოდა და ითქმოდა დაც, მაგრამ დროთა განმავლობაში დაიკარგა.

და სრულიად შემთხვევით დაემსგავსა და კავშირს; შესაძლოა რომ ამგვარივე პროცესის შედეგი იყოს წერა წერა-ს, ხერხი—ხერხი-ს გარეგნული მსგავსება. ამ მაგალითებში ჩვენ გვაქვს ორი სხვადასხვა მნიშვნელობა.

ბ) შესაძლებელია, რომ ერთმა განსაზღვრულმა მნიშვნელობამ მიიღოს სხვა და სხვა სახე ასოციაციის წყალობით; მაგალითად: გული (კაცის გული, თხილის გული, ხელის გული და სხვა), წიგნი (დაბეჭდილი წიგნი, ბარათი), კბილი (ადამიანის კბილი, ხერხის კბილი და სხვა); ამიტომ ერთი და იგივე სიტყვა იხმარება თითოეული სახის აღსანიშნავად. აქ ჩვენ გვაქვს ერთი მნიშვნელობის სხვადასხვა სახეობა.

ჩვენ ხშირად ვფიქრობთ, რომ ე. წ. სანონიმების საშვალებით გამოვხატავთ ერთსა და იმავე წარმოდგენას: მკვეთრი, ბესრი, მჭრელი; ცოლი, მეულე; ვსტეხ, ვლეწ, ვამსხვრევ, ვამტვრევ; ძალი, ქოფაკი. სინონიმური სიტყვების მნიშვნელობა რომ იდენტური არ არის, ეს ცხადია, რაღან ერთ შემთხვევაში ერთს ვხმარობთ და მეორეში სხვას, ესეიგი ჩვენ არჩევანს ვახდენთ მათ შორის გარემოების მიხედვით. რაზედ ვამყარებთ ამ არჩევანს? რით განსხვავდება ერთი სინონიმური სიტყვის მნიშვნელობა მეორისა გან? განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ ძირითად წარმოდგენას ერთვის გარეშე წარმოდგენა ან გრძნობა და ამ დართულის ხასიათის შესაფერად ვახდენთ არჩევანს სინონიმურ სიტყვათა შორის: როდესაც „ძალი“-ს მაგივრად ვამბობ „ქოფა“-ს, ამ თხხფების შესახებ ძირითად წარმოდგენას ემატება გარეშე წარმოდგენა მდარე ჯიშის შესახებ; როცა დედაცის ნაცვლად ვამბობ მანდილოსან-ს, აქ ძირითად წარმოდგენას ემატება მორიდების ან პატივისცემის გრძნობა; სილმაზის აღსანიშნავად ჩვენ ვიტყვით: ლამაზი, ტურფა კეკლუცი — იმის მიხედვით, თუ რა ხასიათისაა განცდილი სილმაზე. მწერლის ან მოსაუბრის ენამახვილობა, ორატორის მჟევრმეტყველება, ზრდილობით და პატივისცემით ლაპარაკი დამყარებულია გარეშე წარმოდგენათა და გრძნობათა შესაფერი სი-

ტყვებით გამოხატვაზე; მკითხველის ან მსმენელის სულიერი განწყობილება დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორი გარეშე წარმოდგენა და გრძნობებია ძირითადს გარდა შეტანილი ნაწერში ან ნალაპარაკევში. ეგრედ წოდებული დემაგოგია სწორედ მით ხიბლავს ბრძოს, რომ გადამეტებულად შეაქვს ლაპარაკევში გარეშე გრძნობები და ამით ჩრდილავს მსმენელებში ლოლიკურ აზროვნებას.

გარეშე გრძნობათა გამოსახატავად სიტყვების დარჩევას გარდა ჩვენ ძალიან ხშირად ვსარგებლობთ ხმის მოდულიაციით, ტემპით, ხმის ამაღლება-დაბლობით, მახვილით და სხ.: ერთი და იგივე სიტყვა ითქმის ხმის მრავალგვარი ინტონაციით სულიერი განწყობილების მიხედვით. დაუკვირდით, როგორ ითქმის, მაგ., „ვხედავ“ სიმშენიერით დამტკბარ ადამიანისაგან ან უბედურების მოლოდინში მყოფისაგან, ან რაიმე საგანთან დაშორებული მოსაუბრისაგაე და სხ.

ჩვენ ვიცით, რომ განსაზღვრულ ფარგლებში გამოთქმა ინდივიდუალურია, ესე იგი ერთსა და იმავე ბგერას ან სიტყვას ორი პიროვნება ოდნავ მაინც განსხვავებულად გამოსთქმას. მაგრამ სიტყვის მნიშვნელობითი მხარე გაცილებით უფრო ინდივიდუალურია, რადგან ის არის უფრო რთულ ფსიქიურ პროცესთა შედეგი, ვიდრე ბგერა. სიტყვის მნიშვნელობა იქმნება ჩვენს ცნობიერებაში იმის მიხედვით, თუ რა წრეში და რა პირობებში გვიხდება ცხოვრება, განვითარების რა დონეზე ვდგევართ, რა ხელობას მივსდევთ და სხვა. როცა ბავშვს ესმის „ცხენი“, შესაძლოა მან წარმოიდგინოს ჯონი, რომელზეც ის ზის, ან სათამაშო უსულო ცხენი; როცა მიწის მუშას ესმის „თოხი“, მას ჩვეულებრივ წარმოუდგება ტარიანი თოხი, მჟედელსკი ჩვეულებრივ უტარო; გაუნათლებელთა წრეში „განათლებული კაცი“ ეწოდება ისეთ კაცს, რომელმაც წერაკითხვა იცის ან განათლებულთა წრეში რამოდენიმე ხანი დაჭყო; ჩვენი საზომი კი სულ სხვა არის. თუ ბავშვს „ზღვა“ შეუთვისებია მხოლოდ სკოლაში რუკის საშვა-

ლებით, ნამდვილი კი არ უნახავს, მისი წარმოდგენა ზღვის შესახებ დიდად განსხვავდება იმის წარმოდგენისთან ამავე საგნის შესახებ, ვისაც ნამდვილი ზღვა უნახავს; შემჩნეულია, რომ ზღვის სიზიდის შესახებ წარმოდგენა ფრიად სუსტი აქვს მას ვისაც ზღვა არ უნახავს.

ამას გარდა ზოგჯერ ერთი და იმავე პიროვნებისთვისაც საჭიროა განსაზღვრული პირობები, რომ ამა თუ იმ სიუკით გასში აღვძრათ ის წარმოდგენა, რომელიც გვსურს. როცა ჩვენ ვამბობთ „ვნახე ბარი“, მამენელი წარმოიდგენს ან სამუშავები „ვნახე ბარი“, მაშასადამე, ასეთ შელაპარაკი, ან რას ვიტყვით შემდეგ; მაშასადამე, ასეთ შემთხვევებში მით უფრო სწრაფად ვალწევთ მიზანს (აღვუძრავთ მსმენელს სასურველ წარმოდგენას), რაც უფრო მეტადაა მსმენელი ფსიქიურად წინასწარ განწყობილი: „ცუდი ნიშანი“ სკოლაში ერთს ნიშნავს და ჩვეულებრივ სავას (ცუდის მომასწავებელი); ჩვენში როცა იტყვიან: „ქალაქში მივდივარ“-ი, მრავალი ჩვენგანი წარმოიდგენს „ტფილისში მივდივარ“-ს, „წყარო“ ს გაგონებაზე ჩვენ შევვიძლია წარმოვიდგინოთ წყაროც და „ისტორიის წყაროც“ იმის მიხედვით, თუ რაზედაა საზოგადოდ ბაასი.

განვიხილოთ მნიშვნელობის ცვლილება-განვითარება.

რადგან სიტყვის მნიშვნელობა არის განსაზღვრული ცნება, რომელიც შესაძლებელია იცვალოს დროთა განმავლობაში, კულტურული და ფსიქიური პირობების მიხედვით, აქედან ცხადია, რომ იცვლება სიტყვის მნიშვნელობაც. მრავალ სიტყვას დაკარგვია თავისი პირვანდელი მნიშვნელობა, მაგრამ თვით სიტყვა კი შერჩენია ენას, თუ ამ სიტყვას სხვა ახალი მნიშვნელობა შეუძენია; თუ არა—სიტყვაც დაკარგულია, ესე იგი ხმარებიდან გამოსულია. როდესაც ცხოვრების პირობები ქმნის ახალ ცნებას, მის აღსანიშნავად ენა სარგებლობს ან უცხო სიტყვით (თუ ცნებაც ნასესხებია), ან ენაში უკვე ხმა-

რებული სიტყვით (ამ შემთხვევაში სიტყვის მნიშვნელობა ფართოვდება), ან ითხება ახალი სიტყვა მშობლური ენის მასალით საგან. განსაკუთრებით ხშირად ენა სარგებლობს პირველი საშვალებით; ამით აიხსნება უცხო სიტყვების სესხება, რომელიც ყოველ ენაში ძალიან ხშირია.

შესაძლებელია სიტყვას ქონდეს ორი მნიშვნელობა: ერთი პრეცენტური, მეორე — შეტყებ განვითარებული: მაგალითად, „ნავი“ სიტყვით ჩვენ აღინიშნავთ აგრეთვე წისქვილის მოწყობილობის ერთ ნაწილს. ხშირად მოხდება ხოლმე, რომ სიტყვას პრეცენტური მნიშვნელობა დაკრიკოს, მეორენდელი კი შერჩეს. ხსენებულ მაგალითში ჩვენ აღვილად შეგვიძლია წარმოვადგინო, რომ „ულტურის წინსელამ მოსპოს ან შესცვალოს ნავი, რგორც საცურავი საშვალების, ფორმა და ამ ახალ ფორმას ახალი სიხელი გოუბოვოს; მაგრამ წისქვილში კი „ნავი“ დარჩეს, თუ, რა თქმა უნდა, მისი ფორმაც არ შეიცვალა.

„ზრახვა“ სიტყვისაგან, რომელიც ძველად აღნიშნავდა ლაპარაკს, დღეს გვაქვს „დაძრახვა“, „განზრახვა“. ალბად რაიმე შეტხვევის გამო ზრახვა იყო ხმარებული არა თავისი ძირითადი მნიშვნელობით, ვთქვათ: გაკიცხვის თქმის და სამოქმედო გვეგმის წინდაწინ თქმის მნიშვნელობით; ამის გამო პირვენდელი მნიშვნელობა ზრახვისა დაიკარგა და დარჩა მისი შემთხვევითი მნიშვნელობა.

„მედგარი“ სიტყვა ნიშნავდა ძველად ზარმაცს; ამ სიტყვის დღვანდელი მნიშვნელობის ძველისაგან ახსნა აღვილია, რადგან სიზარმაცის ცნება უკვე შეიცავს ერთგვარ გამძლეობას.

თუ როგორ გამოიყენებს ხოლმე ენა ძველ სიტყვას ახალი ცნების აღსანიშნავად, თუნდაც ის შეუფერებელი იყოს ახალი ცნებისათვის, ამის მშვენიერი მაგალითია „სროლა“, რომელიც გამოხატავდა იხარით მოქმედებას, მაგრამ შეუფერებელია თოფისათვის; ან რუსული პერი, რომელიც აღნიშნავდა საწერ იარაღს, რადგან ეს იარაღი მაშინ ფრთისაგან კეთდებოდა, მაგრამ შეუფერებელია რკინის კალმისათვის.

დროთა განმავლობაში სიტყვის მნიშვნელობა შესაძლებელია გაფრთოვდეს ან დავიწროვდეს. როცა გვინდა ვსოქვათ, ესა და ეს კაცი ლამაზად სწრასო, ჩვენ ვამბობთ, მას კარგი „ხელი“ აქვსო; ცხადია, აქ „ხელი“ სიტყვის მნიშვნელობა გაფართოვებულია მით, რომ მომქმედი საგნის სახელი დარქმევია მის ერთერთ ნამოქმედართაგანს. ამგვარივე ხასიათისაა თქმა „ბედნიერ ფეხზე მოვიდაო“. „მიმდინარეობა“ შესაძლებელია არა მხოლოდ წყლის, არამედ აზრებისაც, ავადმყოფობისა და სხვა.

მნიშვნელობის გაფრთოვებასთანა გვაქვს საქმე, როცა ნაწილის სახელი ზოგადდება მთელისათვის. ჩვენ ვამბობთ, ამდენი და ამდენი „სული“ ყავს სარჩენიო; „სული“ აქ აღნიშნავს მთელ ძამიანს. ძველად ლათინურში persona ნიშნავდა საცენო ნილაბს, რომლითაც აჩენებდენ აღამიანის ამა თუ იმ ხასიათს; ლეგს მრავალ ენაში ამ სიტყვით აღნიშნავენ აღამიანის პიროვნებას.

როდესაც ზოგადი მნიშვნელობის სიტყვა უცვლელად ან ოდნავ შეცვლილი უკავშირდება კონკრეტულ მოყლენას, ჩვენ მაზინ საქმე გვაქვს სიტყვის მნიშვნელობის დავიწროებასთან; ასეთია, მაგალითად, ყოველი საკუთარი სახელი, რომელსაც ჯერ კიდევ შერჩენია პირვენდელი მნიშვნელობის კვალი ან რომლისთვისაც ხალხს მიუტია რაიმე აზრი ამა თუ იმ მოსაზრებით: „მჭდლიური“ უძრაველია ზოგადი მნიშვნელობის სიტყვა იქნებოდა, ვიდრე არ დაუკავშირდა ერთ პროცენტულს და საკუთარ სახელად არ იქცა; ლათინურში ფელიქს ნიშნავს ბედნიერს, მაზას დარე მას აქვს ზოგადი მნიშვნელობა, მაგრამ ევროპულ ენებში ეს სიტყვა იხმარება საკუთარ სახელად; ელენე ბერძულიდ ნიშნავს ბრწყინვალეს; „კარლ“. ის პირვანდელი მნიშვნელობა იყო „კარლ“ (დვ. გერმ. Kerl) და სხვა. განცალკევებით ნახმარი „კახური“ ნიშნავს ღვინოს, თუმცა ზოგადი წნიშვნელობითაც იხმარება; ტფრლისი (ან თბილისი) გაღრმულით ნაწილში უნდა იყოს თბილი-საგან; ვაშლო-

ვანს ვუწოდებთ განსაზღვრულ აღვილს და არა ყოველ აღვილს სადაც ბევრი ვაშლია და სხვა.

ყოველ ენაში არის ისეთი სიტყვები, რომელთაც აქვს განსაზღვრული ყველასათვის ცნობილი მნიშვნელობა, მაგრამ ამ მნიშვნელობის აღსანიშნავად იხმარება სხვა სიტყვა, რომელსაც შესაძლებელია ქონდეს თავისი საკუთარი სხვა მნიშვნელობაც; ეს ხდება სხვადასხვა მოსაზრებებით, მაგალითად, მოკრძალების, შიშის, ზრდილობის და სხვა ამგვარი რისამე აღსანიშნავად. მაგალითად, ჩვეულებრივ საუბარში ამბობენ „ურწმუნო“-ს გველის ნაცვლად, „პერანგის ამხანაგს“ ქვედა საცვლის სახელის ნაცვლად და სხვა. სიტყვის ამგვარ არაპირდაპირი მნიშვნელობით ხმარებას ეწოდება ევფემიზმი (ბერძნ. ευφήμεο — სიტყვის სასიამოვნო თქცა). ძველი ბერძნები შურისძიების ქალღმერთებს უწოდებდენ ევმენიდებს, ესე იგი კეთილის მსურველთ. შესაძლებელია ეს არაპირდაპირი მნიშვნელობით ხმარებული სიტყვა ენას შერჩეს და პრივან დელი კი დაიკარგოს ან სხვა მნიშვნელობა მიაღოს. შესაძლებელია აგრეთვე, რომ ერთ თაობას ეთაკილებოდეს რომელიმე სიტყვა, მეორეს კი არა; დანამდვილებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მრავალი სიტყვა, რომელთა თქმა დღეს სასირცხვოდ ითვლება ძველის ძველად სათაკილოს არაფერს წარმოადგენდა... „საყვარელი“-ს თქმა დღეს ჩვენ „ყურს ეხამუშება“, თავის დროზე კი უეპველია მას ქონდა დააბლოვებით „სატრაფო“-ს მნიშვნელობა; მოსალოდნელია „სატრაფო“-საც ასე დაემართოს და „საყვარელ“-მა თავისი პირვანდელი მნიშვნელობა დაიბრუნოს. ანალოგიურია გერმანული Minne-ს და Liebe-ს თავგადასავალი: საშვალო საუკუნოებში ეკრედწოდებული მინნენზინგერები მაღალი სიყვარულის გამოსახატავად ხმარობდენ Minne-ს, რაღაც Liebe მაშინ ტლანქ გრძნობიერებას გამოხატავდა; მაგრამ მას შემდეგ Minne იმდენად გავრცელდა და გაუბრალავდა, რომ მიიღო საძრახისი დაპოკიდებულობის მნიშვნელობა; ამიტომ Liebe-მ მიიღო მაღალი სიყვარულს მნიშვნელობა.

აღსანიშნავია აგრეთვე უცხო სიტყვათა ევფემისტური ხმარება. უცხო სიტყვა, რაც უნდა სათაკილო მნიშვნელობის იყოს, უფრო მეტის თავისუფლებით იხმარება, ვიდრე იმავე მნიშვნელობის მშობლური სიტყვა. თავისთავად ცხადია, რომ თუ უცხო სიტყვაც ჩვეულებრივ ხმარებაში შევიდა, მასაც ის ბედი ეწევა, როგორიც მშობლიურს (მაგ. კლოზეტი — ინგლ. closet). რაც შეეხება აღამიანის აგებულობის ნაწილთა სახელებს, აქ უმეტეს ნაწილად მეცნიერული ტერმანოლოგით ვსარგებლობთ და, რაღაც ისინი ყოველდღიურ სახმარებლად არ ქცეულია, ამიტომ უფრო მეტად უძლებენ ხსენებულ პროცესს.

ლექცია მთოთხევთა.

საზოგადო გრამატიკა. წინადაღების განსაზღვრა: შაუჭა, ვუნდტი. ორწევრიანი მარტივი წინადაღება: მისი სახენი. უსრული წინადაღება. უსუბიექტო წინადაღება. მარტივი გავრცელებული წინადაღება. რთული წინადაღება. „შემოქმედებული“ დამოკიდებული წინადაღება. ენის საშვალებანი სინტაქსიურ მნიშვნელობათა გამთხახატად: დაბთლოებანი, სიტუაციათა წყობა. მთრთფლოგიური ნაწილები: ძირითადი და ფორმალური კუთვნილებანი: ფორმანტი. მთრთფლოგიურ ნაწილთა რეალური არსებობა. ფორმანტი: მწარმოებელი და მცვლელი. ფლექსია. რედუციურიკაცია. კომპოზიტები. სამეტეკულო ნაწილები: საკუთარი მნიშვნელობით და უამასოდ. ბრუნვები. ზმნა და მისი ფორმები.

ამ ლექციაში განზრახულია საზოგადო გრამატიკის (მორფოლოგის და სინტაქსის) მოკლე მიმოხილვა. მორფოლოგია არის ენათმეცნიერების დარგი, რომელიც იკვლევს სიტყვის სხვა და სხვა ფორმებს და ამ ფორმათა მნიშვნელობას; სინტაქსი იკვლევს წინადაღებათა სხვა და სხვა ფორმებს და მათ მნიშვნელობას.

რადგან სიტყვის ფორმებს ეძლევა განსაზღვრული მნიშვნელობა მხოლოდ წინადაღებაში, ამიტომ განვიხილოთ ჯერ წინადაღების საკითხი. *) რა არის წინადაღება?

*) წარსული საუკუნის მეორმოცდათე წლებამდე გრამატიკაში გამოყებული იყო ე. შ. ლოდიკური მიმართულება; ამ მიმართულების აზრით წინადაღება უდრის ლოდიკურ განსჯას. H. steintal მა სამუდა-სამუდამოდ დაარღვია ეს შეხედულება თავის „Grammatik, Logik und Psychologie.. Berlin 1855“-ში. ლოდიკა ერთია ყველა ხალხისა და დროისათვის, გრამატიკა კი სხვა და სხვა ნაირია თათეული ენისათვის; კერძოდ ერთი და იგივე განსჯა შეიძლება გრამატიკულად გამოითქვას სხვა და სხვა ნაირი ფორმით და სხვა.

H. Paul ასე განსაზღვრავს წინადაღებას: „წინადაღება არის ენობრივი გამოხატვა, სიმბოლო იმისა, რომ მოლაპარაკის სულში მოხდა რამოდენიმე წარმოლენის ან წარმოლენათა ჯგუფის შეერთება, და საშუალება იმისთვის, რომ გამოიწვიოს მსმენელის სულში იმავ წარმოლენისა იკივე შეერთება“ (Prinzipien der Sprachgeschichte,⁴ 1909, § 85). ამას თითქოს ეწინააღმდეგება ვუნდტის ასეთი განსაზღვრა: „წინადაღება არის ენობრივი გამოხატვა მთლიანი წარმოლენის შემადგენელ ნაწილებად დანაწევრებისა...“ (Völkerpsychologie, die sprache II², 244 გვ.). ჩვენის აზრით პაული და ვუნდტი აღნიშნავენ ენობრივი აზროვნების სხვა და სხვა გომენტს და აქედან წარმოსდგება მათი განსაზღვრას სხვა და სხვაობა; როცა მე ვამბობ: „ძალი ცხოველა“, აქ მთლიანი წარმოლენისა მართლაც ნაწევრდება, მაგრამ როცა ვამბობ: „ეს ავალ-მყოფი მორჩება,“ აქ რამადენიმე წარმოლენა (მსუბუქი ავალ-მყოფობა, კარგი მოვლა, მაგარი აკეთულიბა) ერთდება. რაც შეეხება მსმენელს, მისთვის ხდება მხოლოდ შეერთება.

ორწევრიანი (ქვემდებარე და შესმენილი) მარტივი წინადაღება სამგვარია: ა) საერთოდ ფაქტის აღმნიშვნელი, მაგ.: მუხა წაიქცა; ბ) კლასიფიკაციური, მაგ.: მუხა ხეა გ) თვისების ანუ რომელობის გამომხატველი, მაგ.: მუხა მაგარია. ფორმალური განსხვავება მათ შორის შეიძლება, რომ პირველ შემთხვევაში (მუხა წაიქცა) ქვემდებარეს მიეწერება განსაზღვრული ნიშანი (წაიქცა) მხოლოდ ზმნის საშვალებით; ხოლო თუ დანარჩენ-ში (მუხა ხეა, მუხა მაგარია) — არსებითი სახელის და ზედსარ-თავის საშვალებით, რომელთაც ემატება შეწევობითი ზმნა (ა=არის.) მოყვანილ მაგალითებში აზრი გამოხატულია ობიე-ქტიურად; მაგრამ თითეული მათგანის თქმის დროს შესაძლე-ბელია აღვილი ქონდეს აგრეთვე სუბიქტურ მომენტსაც, ესე იგი გამოიხატოს ჩვენი გრძნობა ან ნებისყოფა: შევვიძლია ვსთქვათ სხისარულის გრძნობით (ეს წაიქცა!) ან ნებისყოფის გამომჟღავებით (ეს წაიქცეს!) და სხვა. ამ თვალსაზრითი თი-

თეული ხენებული კატეგორიის წინადადება შესაძლებელია იყოს: 1) მოთხოვითი, 2) ემოციური და 3) ნატურა-ბრძანებითი სახის; სამივე სახე გამოიხატვის დადებითად ან უარყოფითად. ამას გარდა მოთხოვით სახეს შესაძლებელია ქონდეს კითხვის (მუხა წაიქცა? კითხვით წინადედებაში მკითხველისათვის უცნობია აზრის რომელიმე ნაწილი) და პასუხის ფორმა (წაიქცა), რომელიც ჩვეულებრივ ითქმის მხრივ მოკლედ ანუ უსრული წინადადებით.

თავის თავად ცხადია, რომ ეგრედ წოდებული უსრულ წინადადებაც ორწევრიანია, რადგან წინადადების მეორე წევრს არ გამოვხატავთ მხოლოდ იმიტომ, რომ ის თავისთავად იგულისხმება, ესე იგი შესაფერი წარმოდგენა უკვე აღძრულია ან კითხვის საშვალებით, ან გარემოების მიხედვით, ასეთია, მაგალითად, უსრული წინადადებანი: „მე“ („ვინ დასწერა“ კითხვაზე), „არა“ („შენ დასწერე?“ კითხვაზე), „სწერე“ და სხვა. თავისებური აგებულობისაა ე. წ. ერთ წევრიანი უსუბიექტო წინადადება: „წვიმს“, „თოვს“ რუს. „смеркается“ (ბინდდება), ლათ. „plut“ (წვიმს) და სხვა, სადაც მომქმედის შესახებ წარმოდგენა არ არის აღძრული. უსუბიექტო ანუ უპიროვნო წინადადების ფორმებს ზოგნი სთვლიან ორწევრიანისაგან შემოკლებულად; ზიგნი კი ფიქრობენ, რომ ეს არის გათი პრეცენდენტი სახე. რადგან უსუბიექტო წინადადებებში ზენა მესამე პრეცენდენტი და თითქმის ყოველთვის ისეთი მოვლენა ალინიშნება, სადაც ძველი ლროის აღამრანი ლვთაებას ჩაურევ და ხოლმე, ამიტომ საფიქრებელია მათი ორწევრიანი წინადადებისაგან განვითარება.

მატივი წინადადება შესაძლებელია იყოს არა მხოლოდ ორწევრიანი, არამედ გავრცელებულიც (მრავალწევრიანი); ეს ხდება მაშინ, როცა ქვემდებარეს და შესმენილს გარდა მათთან ერთად უნდა გამოიხატოს სხვა წარმოდგენა, რომლითაც განისაზღვრება ქვემდებარე ან შესმენილი (ან ორივე): მაღალი მუხა შეუიღით წაიქცა; წინადადება ვრცელდება აგრეთვე

ახალი საგნის (დამატება) და გარემოებათა აღსანიშნავად: დურგალმა მავიდა გააკეთა; საათი კედელზე კიდია...

როდესაც ორი წინადადება (ორ ან მეტწევრიანი) ერთი მეორეს უერთდება იმ სახით, რომ ერთი შეაღგენს მეორის ნაწილს, ამას ეწოდება რთული წინადადება; შესაძლებელია აგრეთვე რამდენიმე წინადადების გაერთიანებაც ერთ რთულ წინადადებად. გაერთიანება ხდება ნაცვალ სახელთა და ზმინისართების შემწეობით (რომელი, რომელიც, როცა, რომ, სადაც და სხვა): მე ვხედავ, რომ შენ შრომობ; ხადაც სიყრმითვე ვჩვეულვარ, ჩემი სამშობლო ის არი; მე მგონია, რომ ის კაცი, რომელსაც გუშინ გავეცან, კარგი კაცია. რთულ წინადადებაში ერთს ეწოდება მთავარი წინადადება, დანარჩენს —დამოკიდებული. ჩვეულებრივ დამოკიდებული წინადადება იწყება შემაერთებელი სიტყვებით (რომ, სადაც და სხვა).

რთული წინადადებით გამოსათქმელი აზრი ზოგჯერ შესაძლებელია მარტივი წინადადებით გამოითქვას: მე მოვალ, მზე რომ ჩავა—მე მოვალ მზის ჩასვლისას; მე გავათავე შრომა, რომელიც შარშან დავიწყე—შარშან დაწყებული შრომა გავათავე. ასეთ შემთხვევებში სრულიად არ უნდა ვითიქროთ, თითქოს აქ ხდებოდეს სრული დამოკიდებული წინადადების „შემოკლება“, ესე იგი, თითქოს მოკლე განვითარებულიყოს სრულისაგან; იმდენივე უფლება გაქვს (თუ მეტი არა) ვითიქროთ, რომ მოკლესაგან განვითარდა სრული დამოკიდებული წინადადება. ნამდვილად კი, რამდენადაც ჩვენ შეგვიძლია გავითვალისწინოთ სხვა და სხვა ენათა განვითარების ისტორია, მოკლე და სრული დამოკიდებული წინადადებები არსებობდენ პარალელურად ერთისა და იმავე აზრის გამოსახატავად...

ვრცლად წინადადების საკითხები განხილული იქნება სანკაქსის სპეციალურ კურსში; აქ კი ვიტუვი მოკლედ იმის შესახებ, თუ რა საშვალებანი აქვს ენას სინტაქსიურ მნიშვნელობათა გამოსახატავად, ესე იგი, რა საშვალებით აღი-

ნიშნება იმ წარმოდგენათა ურთიერთშორის განწყობილება, რომელნიც წინადადებას შეადგენენ.

როცა ჩვენ ვამბობთ „ძალმა კურდლელი დაიჭირა“, აქ წარმოდგენათა ურთიერთობა გამოხატულია დაბოლებებით (მა, —ი, —ა), ზმაში აგრეთვე თავსართით (და—), „ძალი კუ- დლელს იჭერს“: აქ სხვა ურთიერთობაა იმავ წარმოდგენათა შორის და ეს განსხვავება გამოხატულია იმავ სიტყვათა სხვა დაბოლოებით. მაშასადამე, ამ მაგალითებში სინტაქსიური მნიუ შვნელობის გამოსახატავად ქართული ენა სარგებლობს სიტ- ყვის დაბოლოებათა ცვლით. მაგრამ როცა ვამბობ „მე ვდგე- ვარ მაგიდის ახლო“, აქ დაბოლებას გარდა ურთიერთობა გა- მოხატულია „ახლო“-თი. ამგვარ სიტყვებს (შემდგომ, უკან, წინ, ქვეშ და სხვა), რომელნიც წინადადებაში აღნიშნულ წა- რმოდგენათა შორის აშეარებენ განსაზღვრულ ურთიერთობას, ეწოდება ფორმალური სიტყვები, რადგან მათი დანიშნულება ისეთივეა, როგორიც სიტყვის ფორმებისა ბრუნებასა და მი- მოხრაში. ამას ვარდა სინტაქსიური მნიშვნელობა გამოიხატ- ვის წინადადებაში სიტყვათა ამა თუ იმ წყობით: ძმას სურს დას კალამი მისცეს; „ძმას“ და „დას“ ორივე მიცემით ბრუ- ნებაშია; „ძმას“ ასრულებს ქვემდებარის დანიშნულებას იმი- ტომ, რომ ის წინადადებაში პირველ ადგილასაა; საკმაოა ამ წინადადებაში „ძმას“ და „დას“ სიტყვებს (დაბოლების უცვ- ლელიდ) ადგილი უცვალოთ, რომ აზრი სრულიად შეიცვა- ლოს. უფრო ცნადად ეს მოვლენა სჩანს იმ ენებში, სადაც ფლექსია დასუსტებულია, მაგალითად, ინგლისურში და ფრა- ნგულში: ფრანგ. le père appela Jean; დაბოლების მიხე- დვით სრულიად არა სჩანს ვინ ვის ეძახდა,— მხოლოდ სიტ- ყვათა წყობა გვიჩვენებს ქვემდებარეს. განსაკუთრებით ხში- რად სარგებლობს სიტყვათა წყობით ეგრედწოდებული „ძი- რეული“ ენები, მაგ. ჩინური იგო თა ნი [მე გცემ შენ]—ni თა იგო (შენ მცემ მე). დანარჩენი საშვალებანი განხილულ იქნება მორთოლოგიასთან ერთად.

სიტყვის იმ ნაწილს, რომელტანაც სიახლოვის ასოცია- ციის ძალით დაკავშირებულია განსაზღვრული მნიშვნელობა, ეწოდება მორთოლოგიური ნაწილი. „ძალ-მა“: ძირითადი მნი- შვნელობა აქ დაკავშირებულია „ძალ“ ბგერათა კომპლექსთ; მაგრამ „მა“ კომპლექსიც გვიჩვენებს განსაზღვრულ რასე, სა- ლიცობრ იმას, რომ ძირითადი ნაწილით გამოხატული არსება მომქმედია. მაშასადამე, ჩვენი განსაზღვრის ძალით „ძალმა“ წარმოადგენს ორ მორთოლოგიურ ნაწილს, რომელთა შორის განსხვავება ისაა, რომ პირველი (ძალ) ატარებს ძირითად მნიშვნელობას, მეორე (მა) მხოლოდ ფორმალურს. ამიტომ ყოველი სიტყვა, რომელსაც კი შეუძლია იცვალოს (ბრუნება- სა და მიმოხრაში ან სხვაგვარად), შესდგება ორი მართოლო- გიური ნაწილისაგან: ძირითად მნიშვნელობას და მის გამომ- ხატველ ბგერათა კომპლექსს ვუწოდებთ ძირითად კუთვნი- ლებას; ფორმალურ მნიშვნელობას და მის გამომხატველ ბგე- რათა კომპლექსს—ფორმალურ კუთვნილებას ანუ ფორმანტს. „მ-შობ-ელ-ი“: ამ სიტყვაში მ, ელ, ი არის ფორმანტი, შობ არის ძირითადი კუთვნილება,

მორთოლოგიური ნაწილები რომ არაა ფიქცია, არამედ ისინი რეალურად არსებობენ ჩვენს ცნობიერებაში, ამას მოწ- მობს ის გარემოება, რომ მათი საშვალებით ვაწარმოებთ ისეთ იტყვებსაც, რომელიც შესაძლოა არცი გაგვეგონოს, მაგა- ლითად: მო-კრიტიკ-ე (მო და ე ფორმანტებით ვისარგებლეთ სე, როგორც „მო-საუბრ-ე“-ში), ჯორ-ოსანი (ოსანი ფორ- ანტით ვისარგებლობთ ისე, როგორც „ცხენოსან“-ში) და სხვა.

ფორმანტი ორგვარია: ა) ფუძის მწარმოებელი, მაგალითად ე-ელ (მ-კეთებ-ელ), მო-, ო (მო-თეთრ-ო), მე-, ე (მე-ნავ-ე) ე-ესი (უ-თეთრ-ეს) და სხვა, რომელნიც უერთდება ძირი- თად კუთვნილებას (-კეთებ-, -თეთრ-, -ნავ-) და ამგვარად აწბრ- ებს სიტყვის ფუძეს (მკეთებლ, მოთეთრო, მენავე უთეთ- ეს). მაშასადამე, ფუძე არის ძირითადი კუთვნილება—[—] მწარმოებ.

მოებელი ფორმანტი.*.) ამ კატეგორიის თავისებურ ფორმანტს წარმოადგენს ვგრედ წოდებული ალტერანცია. (მორიგეობა) ხმოვანთა, რომლის საშვალებითაც ჩვენ განვასხვავებთ ხოლმე ერთი სახის ზმნას მეორესაგან, მაგალითად. რუსულში: **веду вожу; несу, ношу** და სხვა.

ბ) სიტყვის მცვლელი ფორმანტი ანუ ფლექსია, რომელსაც უწოდებენ აგრეთვე სიტყვათა სინტაქსიურ კუთვნილებას, რადგან ფლექსია წინადადების სიტყვათა შორის ამყარებს განსაზღვრულ ურთიერთობას. ასეთია უმთავრესად, მაგალითად, ქართულში და აგრეთვე მრავალ ინდო-ევროპულ ენებში ბრუნვათა და მიმოხრათა დაბოლოებანი: **კაც-ი, კაც-ხ, კაც-მა...**; **სწერ-ს, სწერ-და, სწერ-თს...**; **terr-ae, terr-am...** ზოგიერთ ენებში ფლექსიის დანიშნულებას ასრულებს მახვილი (მაგ რუსული **ГОЛОВЫ**’—**головы**), და ხმის სიმაღლე (მაგ. ძველ ბერძნულში, რომელსაც შერჩა მუსიკალური ხმის ამაღლება). შესაძლებელია აგრეთვე დაბოლოებათა განსხვავება გამოიხატოს ხმოვანთა სიგრძე-სიმოკლეში, მაგ. ლათინურში **terra** (nominat.)—**terrā** (ablat.). ფლექსიის მაგივრობას ზოგიერთ ენებში ეწევა ხმოვანთა ალტერნაცია, განსაკუთრებით სემურში და ზოგჯერ ინდო-ევროპულშიც (**Vater**—**Väter**); ამ მოვლენას ეწოდება **შინაგანი ფლექსია***).

საყურადღებოა, რომ ზოგიერთი ენა, განსაკუთრებით ინდო-ევროპული ენები, ფუძის საწარმოებლად სარგებლობენ ძირითადი კუთვნილების (მთლად ან ნაწილობრივ) გაორკეცებით (რედუქლიკაცია); უმეტეს ნაწილად გაორკეცება ხდება

*) ფუძის მწარმოებელი ფორმანტი შესაძლებლია იყოს თავსართი (პრეფიქსი): **მ-, მო-, სა-და სხვა, შუასართი** (ინფიქსი); **lugo lugum** და ბოლოსართი (სუფიქსი). **კლ-, ალ-** და სხვა; ყველა ამათ საერთოდ ეწოდება აფიქსები.

*, ხმოვანთა ალტერნაცია შესაძლებელია იყოს აგრეთვე ფუძის მწარმოებელი სახეთა განსასხვავებლად, როგორც ეს დავინახეთ რუსულ ზმნაში (**веду вожу**).

ხმნებული: ბრძნ. **didomi**, ძველინდ. **dàdâmi**, სლავური დაძმა (=ძამა) „ვაძლევ“. უნდა ვიფიქროთ, რომ თავდაპირველად ხმოვანთა, რომლის საშვალებითაც ჩვენ განვასხვავებთ ხოლმე ერთი სახის ზმნას მეორესაგან, მაგალითად. რუსულში: **веду вожу; несу, ношу** და სხვა.

უმცველ ენას სჩვევია რამოდენიმე ძირითადი კუთვნილების (ჩვეულებრივად ორისა) ერთ სიტყვად გაერთიანება; ასეთ გაერთიანებულ სიტყვას ვუწოდებთ **რთულს** ან **კომპოზიტს**: გაერთიანებულ ნაწილშია მნიშვნელობის ცენტრი, თუ კომპოზიტის რომელ ნაწილშია მიერ შემუშავებულია კომპოზიტია ინდოელ გრამატიკოსთა მიერ შემუშავებულია კომპოზიტია სამი მთავარი ტიპი*): ა) **tatpuruშა** (determinativa) ეწოდება სიტყვარის, რომელშიც მთავარ მნიშვნელობას ბოლო ისეთ კომპოზიტს, რომელშიც მთავარ მნიშვნელობას ბოლო წევრი ატარებს და ეს ბოლო წევრი განსაზღვრულია პირველი წევრი ატარებს და ეს ბოლო წევრი განსაზღვრულია პირველი სახე: **საკუთრავ tatpuruშევრიო**; **tatpuruშა** ს აქვს ორგვარი სახე: **საკუთრავ tatpuruშა და karmadhâraya**; როცა პირველი სახის **tatpuruშა** და კარმადჰარაია; როცა პირველი მიერ შემუშავებული აღმოჩნდება რომელიმე არაპირდალივშლით, პირველი წევრი აღმოჩნდება რომელიმე არაპირდალივშლი, მაგალითად, ხელმიუწდომელი (ხელით მიუკირავ ბრუნვაში, მაგალითად, ხელმიუწდომელი (წყლისაგან წალებული); **Karmadhâraya** განსხვავდება პირველი სახისაგან მით, რომ დაშლის დროს კომპოზიტის ორივე წევრი ერთსა და იმავე ბრუნვაშია დევგმირი, ქალწული და სხვა. ბ) **bahuvrîhi** (attributiva, possessiva) არის ისეთი კომპოზიტი, რომელიც განმარტავს მის გარეშე მყოფ სიტყვას; მას ამიტომ აქვს ზედსართავი საშვალების ფორმა და დაშლება განმარტებითი დამოკიდებული ხელის თავისა და დაშლების საშვალებით: თავლია (=რომელსაც თავი ლია წინადადების საშვალებით: თავლია (=რომელსაც ცხრა თვალი აქვს)) და სხვა. აქვს), ცხრათვალი (=რომელსაც ცხრა თვალი აქვს), ცხრა (copulativa) ეწოდება ისეთ კომპოზიტს, რომელიც ორთავე წევრს მოლიანისათვის თანასწორი მნიშვნელობას შეცვლის თავსართი განვასხვავებულია მათ მიერ მხოლოდ ძველი ინდური ენისათვის, მაგრამ საერთოდ გამოდგება მრავალ სხვა ენისათვისაც.

*) კომპოზიტთა ტიპები დამუშავებულია მათ მიერ მხოლოდ ძველი ინდური ენისათვის, მაგრამ საერთოდ გამოდგება მრავალ სხვა ენისათვისაც.

ლაკავშრებულია მსმენელთან, მაშინ ზმნა მიიღებს მეორე პი-
რის ფორმას (სწერ), გ) თუ მოქმედება მიეკუთვნება ვინმე (ან
რაიმე) სხვას მოლაპარაკესა და მსმენელს გარდა, ზმნას აქვს
მესამე პირის დაბოლოება. თუ რა დროს სწარმოებს მოქმედე-
ბა, ამისთვისაც ზმნას შესაფერი ფორმები აქვს: ა) ისეთი მოქ-
მედება, რომელიც ლაპარაკის დროს სწარმოებს, გამოიხატვის
აწმყო დროის ფორმებით; ბ) თუ მოქმედება სწარმოებზა ლა-
პარაკის წინ, მაშინ ზმნა მიიღებს ნამყო დროის ფორმებს; გ)
თუ მოქმედება წარმოდგენილია ლაპარაკის მომენტს შემდეგ,
ზმნას აქვს მყობადი დროის ფორმა.

ალსანიშნავია აგრეთვე იგრედ წოდებული plusquamperfectum (წარსული სრული) და futurim exactum (მყობადი სრული): ამ ფორმებით გამოიხატვის ისეთი მოქმედება, რომელიც სწარმოებს წარსულში ან მყობადში, მხოლოდ ეს მოქმედება წარმოდგენილია არა ლაპარაკის მომენტთან შედერებით, არამედ რომელიმე სხვასთან.

ლექცია მასუთამატ

ანთლოგიური წარმოება: სალხურ ქნაში, სამწერლო ქნაში, უცხო
ენობრივი წარმოება: სალხურ ქნაში, სამწერლო ქნაში, უცხო

არა ერთხელ გვითქვამს, რომ სალაპარაკო ენის სიცო-
ნარი გამოიხატება მის განუწყვეტილ ცვალებადობაში. ამასთა-
თ ცლე გამოიხატება მის განუწყვეტილ ცვალებადობაში. ამასთა-
თ ცლე გამოიხატება მის განუწყვეტილ ცვალებადობა; უკვე აგრეთვე
ნავე საკმაოდ ვრცლად განვიხილეთ ის კანონები, რომელსაც
ემორჩილება ენის ბვერითი ცვალებადობა; უკვე აგრეთვე
სიტყვის მნიშვნელობის ცვლას. დაგვრჩა განსახილველად ის
ფაქტორები, რომლითაც გამოწვეულია ენის მორფოლოგი-
ური სტრუქტურის ცვლილებანი.

ური სტრუქტურის ცვლილებები. კავშირის მიერთები: ვსწერავ (ან ვსწე-
ოვ ხშირად გაგიგონიათ ასეთი ფორმები: ვსწერავ (ან ვსწე-
ოვ), შეხედენ, გასწიენ და სხვა, რომელიც ე. წ. ანალოგი-
ურის წარმოების შეღება. ანალოგის პროცესი შემდეგში
მდგომარეობს: თუ რაიმე მნიშვნელობა ასოციაციის წყალო-
ბით დაკავშირებულია ორ ან მეტ სხვა და სხვა ბგერით კო-
მლექსთან, ჩვეულებრივი ლაპარაკის პროცესში სჯობნის ის,
რომელთანაც ეს კავშირი უფრო მკვიდრია რაიმე მიზეზის გამო;
დაკავშირებულობის სიმკვიდრე კი განისაზღვრება, მაგალითად,
ფორმის ხშირი ხმარებით, მისი გამომხატველობითის სიძლიე-
რით და სხვა. ამ განსაზღვრის ძალით ხსენებული მაგალითი ასე
აიხსნება: ქართულში ოწმუნ ღროის პირველი პირის მნიშვნე-
ლობა დაკავშირებულია სხვა და სხვა ზონის განსაზღვრულ
ფორმასთან (ვკლაგ, ვსვამ; ვლეწ, ვხვეტ., .); რაღან ქართუ-
ლში პირველი კატეგორიის ზონები მეტია (მაშასალამე-ამ, -ავ...).

უფრო ხშირად იხმარება) და ამასთანავე მას მეტი გამომხა-
ტველობითი სიძლიერებული აქვს, ვიღრე დაბოლოებას სრულიად
მოკლებულს (ვლეწ, ვხვეტ), ამიტომ ითქვა ვწერავ (-ამ) ვსვამ
და ვკლავ-ის ანალოგიით. იმავე მიზეზების გამო ითქვა შეხე-
ლენ და სხვა. სამწერლო ენის „კოდექსი“ გმობს ამგვარ ანა-
ლოგიურ წარმოებას; ამიტომ ეს მოვლენა უფრო გავრცელე-
ბულია ისეთ ენებში, რომელთაც სამწერლო ენა ან სრული-
ად არა აქვთ და ან გვიან გაუჩნდათ. ამ მოსაზრებით, მაგალი-
თად, ქართულში ფრიად მცირე რიცხვი უნდა იყოს ანალო-
გიურ წარმოებათა, მით უფრო, რომ სამწერლო ენას ძველ-
თაგანვე დიდი გავლენა ქონდა ბალბში... როცა ენაში ანა-
ლოგიით ნაწარმოები ფორმა უფრო ძველია სამწერლო ენაზე,
მაშინ ეს ფორმა აუცილებლობის გამო შედის სამწერლო ენა-
ში; მაგ. ბერძნ. eisi (eisi ს მაგივრად) eimi-ს მსგავსად (ესე
იგი მოველოდით spiritus asper-ს, რადგან ძველ ინდურში
გვაქვს sancti; ნამდვილად კი გვაქვს spiritus lenis).

ამგვარი, სამწერლო ენისგან ზოგჯერ დასავმობი, ფორმუ-
ბიც რომ არ ვიანგარიშოთ, ისედაც ლაპარაკის ყოველ მომე-
ნტში ჩვენ აუცილებლად ვსარგებლობთ ანალოგიური წარმო-
ებით: ენის მრავალ გვარ ფორმალურ საშუალებათა წყალობით
(აფიქსები, ფლექსიები, მახვილი და სხვა) ჩვენ ხშირად ახალ
ფორმასაც ვიხმართ, უცხო სიტყვასაც შევიტანთ მშობლურ
ენაში, მაგრამ ჩვენი ენის ჩვეულებრივ ჩარჩოებს არ ვცილდებით:

განსხვავება ანალოგიის პირველსა (ვწერავ)... და მეორე
(სტოლი) სახის შორის ისაა, რომ პირველ შემთხვევაში ენა
იძების ახალ ფორმას, მეორეში — არა. მეორე სახის ანალოგი
ური წარმოება განსაკუთრებით ცხალად სჩანს უცხო ენის შე-
სწავლის დროს, როცა ვისწავლით რამოდენიმე პარადიგმს და
დანარჩენ სიტყვებს ამის მიხედვით ვაწარმოებთ.

*) ამ კანონს აქვს ძალა მხოლოდ მაშინ, როცა ლია. ა. კ.
ცვალშია. ლია ეწოდება მარცვალს, რომელიც სმოვნით ბოლოვდება.

დაუკავშირდა. ამით აიხსნება უცხო ენიდან ნასესხებ სიტყვათა გა-
მძლეობა ამათუ იმენაში: ხშირად გაგიგონიათ ალბად ჩვენში მეე-
ტლეებისაგან „კალოსი“ (колесо), რომელიც მათ ცნობიე-
რებაში დაუკავშირდა ეტლის „გოგორა“-ს; სხვა შემთხვევაში
კი ისინი ქართულ სიტყვას ხმარობენ (მაგ. ურმისათვის და სხვა).
სამწუხაროდ, ზოგჯერ სრულიად ზეღმეტად, ასეთი სიტყვები
ჩვენს ენაში ბევრია.

მორფოლოგიური დიფერენციაციისთვის გამოდგება შემ-
დეგი მაგალითი ქართულიდან: მრავლობითი რიცხვის ალსანი-
შნავად ქართულ სიხელებში გვაქვს ორგვარი დაბოლოება; ნი
(თა) და ები; დღევანდელ ქართულში თანდათან სუსტდება
პირველის ხმარება და სჯობნის მეორე (განსაკუთრებით ხალხუ-
რში); მაგრამ „საზეიმო“ ლაპარაკის ან წერის დროს ხშირად
მივმართავთ პირველსაც. მაშასადამე ნი განაგრძობს არსებობას
იმიტომ, რომ ის გამოხატავს განსაკუთრებული მნიშვნელობის
მრავლობითს. ამ გვარადვე აიხსნება რუსულის ორი მრავლო-
ბითი, მაგალითად: сыны, сыновья (პირველი ფორმა უფრო
ძველია და იხმარება „საზეიმო“ ენით ლაპარაკის ან წერის
დროს.)

აღსანიშნავია ეგრედ წოდებული „ხალხური ეტიმოლო-
გია“. ეს მოვლენა უმეტესად ხალხურ ენაში გვხვდება და იმა-
ში მდგომარეობს, რომ ხალხი გააზრიანებს ხოლმე მისთვის
უცხო სიტყვას. ჩვეულებრივ ეს ხდება უცხო ენიდან შემოტა-
ნილ სიტყვებში, რომელნიც გარეგნულ (ბგერითი) მსგავსების
ასოციაციის ძალით აღძრავენ ისეთი სიტყვის წარმოლგენას,
რომელიც კარგად ცნობილია ხალხისათვის. რაც შეეხება მსგა-
ვებას მნიშვნელობის მხრივ, ასეთი მსგავსება შესაძლებელია ან
სრულიადაც არ იყოს. ან იყოს, მაგრავ ძალიან შორეული.
რა თქმა უნდა, რაც უფრო მეტია მნიშვნელობის მსგავსება
ბგერითთან ერთად, მით მეტია შესაძლებლობა ხალხური გააზ-
რიანებისთვის. არა მხოლოდ უცხო ენიდან შემოტანილ სიტ-
ყვას, არამედ თავის გშობლიურსაც ამგვარადვე ააზრიანებს ხა-

ლხი, თუ ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობა მისთვის მივი
ლხი, თუ ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობა მისთვის მივი
ლხი, თუ ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობა (უმეტესად უცხო სი-
ტყვებულია. ამ თავისებურ გააზრიანებას (უმეტესად უცხო სი-
ტყვებულია) ხშირად თან სდევს სიტყვის ფონეტიკურად ცვლაც ან
ტყვისას) ხშირად თან სდევს სიტყვის ფონეტიკურად ცვლაც ან
აკუსტიკური სუბსტრიტუციის გამო და ან უცხო ბგერათა გამო-
აკუსტიკური სუბსტრიტუციის გამო და ან უცხო „ელისაბედა“ ეძა-
თქმის სიძნელის გამო: ველოსიპედს ხალხში „ელისაბედა“
ხიან; გაუნათლებელი ქართველი ჯარისკაცი უნტერაფიცერს
მუდრეგ (ან უდრევკ) აფიცერს ეძახის (ზოგიც მუნდირაფიცერს);
მუდრეგ (ან უდრევკ) აფიცერს ეძახის (ზრავნელი) და სხვა; უკვე მო-
აკოფა (OKOPЪ), შორაპნელი (შრაპნელი) მაგივრად. გერმანული
ხსენებული მქონდა ანდერძი აღრესის მაგივრად. კოვოდავლევъ-
გვარი კოსტონდალენ რუსის ხალხში გააზრიანა კოვოდავლევъ-
გვარი კოსტონდალენ „გულ्वარ“ ბულ्वარъ“
ად; რუსეთში უბრალო ხალხი ამბობს „გულ्वარ“ ბულ्वარъ“
ის მაგიერ და მრავალი სხვა.

ის მაგიერ და მრავალი სხვა. შესა-
თავისთავად ცხადია, რომ ხალხურ ეტიმოლოგიას შესა-
ძლებელია ქონდეს აღვრლი მხოლოდ განსაზღვრულ პირობე-
გში; მაგალითად, ხსენებული მაგალითებიდან სჩანს, რომ თუ
რომელიმე ენაში არის ისეთი სიტყვა (უცხო ან თავისი), რო-
მელსაც არა აქვს (ან აღარა აქვს) განსაზღვრული რეალური
გნიშვნელობა და თუ ეს სიტყვა აღძრავს ისეთი სიტყის წარმო-
დგენას, რომელსაც რეალური გნიშვნელობა აქვს, მაშინ ხალ-
ხური ეტიმოლოგიისთვის ნიაღაგი შზად არის.

მეცნიერებაში სიტყვის რეალური მნიშვნელობა.
მეცნიერებაში სიტყვის რეალური მნიშვნელობა განსა-
თქვენ ყველამ იცით, რომ „საყდარი“ აღნიშნავს განსა-
ზღვრულ შენობას; ამ სიტყვის რეალური მნიშვნელობა დღე-
ვანდელ ქართულ ენაში არის „ქრისტიანული წესით ნაკურ-
თხი სამლოცველო შენობა“. ძველად ეს სიტყვა ნიშნავდა ტახტს;
მაგ-
მაშასალამე, ეს მნიშვნელობა იქნება უკვე ისტორიული. მაგ-
რამ ამ სიტყვის ძირი ალბალ გვაქვს ისეთ სიტყვებში, როგორიცაა
მაგალითად ა-უუდ-ება, მ-უუდ-რო, სა-უუდ-არი და სხვა; მაშა-
სალამე „საყდარი“ სიტყვის გენეტიური მნიშვნელობა კიდევ
სალამე უკანასკნელი მნიშვნელობა, რომელსაც ჩვე-
სხვა ყოფილა. ეს უკანასკნელი მნიშვნელობა, რომელსაც

ნი ძველთა ძველი წინაპრები რეალურად გრძნობდენ, დღეს იმდენადაა მივიწყებული, რომ მხოლოდ მეცნიერული კვლევით თუ ალვადგენთ მას (ზოგჯერ მეცნიერულადც შეუძლებელი ხდება სხვა და სხვა მიხეზების გამო).

აქედან აშკარაა, რომ სალაპარაკო (და აგრეთვე დღევანდელ სამწერლო) ენაში ძალა მხოლოდ სიტყვის რეალურ მნიშვნელობას აქვს; ამა თუ იმ სიტყვისთვის ისტორიული ან გენეტიური მნიშვნელობის მიცემა და ამ გვარი მნიშვნელობით სახმარებლად მისი დაწესება შეიძლება მხოლოდ ხელოვნურად.

გენეზისის მივიწყების სხვა მაგალითები: სროლი (ისარი), უდაბნო (დაბანი), ნაპერწკალი (ბრწყინვა); რუსული ვОСТОКЪ (тек.-ТОК), ვმჰსტѣ (მწეტი) და მრავალი სხვა.

სიტყვის ფორმათა განვითრებისათვის ფრიად დიდი მნიშვნელობა აქვს დაბოლოების და ფუძის ელემენტების ურთიერთშორის დამოკიდებულებას და ერთის გავლენას მეორეზედ; ზოგჯერ ფუძის ბოლო ელემენტი სამუდამოდ უერთდება რომელიმე დაბოლოების დასაწყისს და ამგვარად ოცვლება განსაზღვრული ფუძის სახე, ესე იგი ფუძე მოკლდება: ქართულში, მაგალითად, „დედა“ წარმოდგენდა ფუძეს, რადგან აქ დაკარგულია დაბოლოება; მაშასადამე, „„დედა“-ში არის ფუძის ელემენტი რომელიც ბრუნების დროს არ უნდა იკარგოდეს; ნამდვილად კი იკარგვის (დედის, დედით...), რადგან ა დაბოლოებად იქმნა ცნობილი. ამის შედეგი ის არის, რომ დღვინდელ ქართულში ფუძედ სამართლიანად მიგვაჩნია „დედ-“. რუსულ „Женя“-ში ა იყო ფუძის ნაწილი, რომელსაც მაგალითად მრავლობით ში ა მოსწყდა ფუძეს და შეუერთდა დაბოლოებას. ფუძემ მიიღო „Жен-“ სახე, დაბოლოებებმა კი-ამъ,-ами,-ახъ სხვა. რომ მართლი რუსულად მოაზროვნეს ა ამ შემთხვევაში დაბოლოების ელემენტად მიაჩნია და არა ფუძისა, იქედანაც სჩანს, რომ ასეთ დაბოლოებას (-ამъ, ახъ...,) აძლევს იმ სიტყვებსაც, რომელთაც ფუძის ელემენტი ა არა აქვთ: მაგალითად, სტოამъ, სტოაхъ (აქ ფუძე არის სტო-).

დღეს ქართულში იხვარება „დაბა“, რომლის ძველი ფორმა იყო „დაბანი“, რომელიც ისეთივე მხოლოდითი რიცხვია, როგორც ბატყანი, საბანი და სხვა.-ნი რომ ფუძის ხვია, როგორც ბატყანი, სჩანს იქედან, რომ ამ სიტყვიდან (დაბანი) ნაელემენტია, სხვის დაბოლოებად; შეცდომა კი შესაძლებელი შეიქნა, რადგან ხვის დაბოლოებად; შეცდომა კი შესაძლებელი შეიქნა, რადგან ხვის დაბოლოებად. ამ სიტყვის გენეტიური მნიშვნელობა მივიწყებული იყო.

გადაჯგუფების შედეგია აგრეთვე ფრანგული azur (ლა-უვარდი), რომელიც განვითარდა საშუალო საუკუნის ლათინური lazur-ისაგან: I ელემენტი, რომელიც ხალხმა არტიკულ მიიჩნია, საბოლოოდ გამოეყო სიტყვას; ამის გამო სიტყვაში სხვა სახე მიიღო.

ქართულში გვაქვს შემთხვევები პირიქით, ესე იგი სიეთი, როცა თავსართის ელემენტი სიტყვის ძირითად კუთვნილებას საბოლოოდ შეერთვის; ვამბობთ „ვარდგენ“, საღაც რ არის წარ თავსართის ნაწილი. ამ მაგალითში თავსართის ელემენტი (რ) გაზოგადდა მხოლოდ რამდენიმე ფორმისათვის, მაგრამ „ალორძინება“ სიტყვაში თავსართის ღ ელემენტი შეიქნა ძირითადი კუთვნილების განუყრელი ნაწილი (ლორძინი). ამგვარივე გადაჯგუფების შედეგია „ვანხორციელებ“ (ვანხორციელება), „ვანსხვავებ“ (ვანსხვავება) და მრავალი სხვა.

დასასრულ დავასახელებ ეგრედ წოდებულს კონტამინაციას (ლათ: contamen ნიშნავს „შეხება“ „შერევა“), რომელიც შემდეგში მდგომარეობს: ლაპარაკის პროცესში ასოციაციის ძალით ჩვენს ცხობიერებაში ერთნაირის სიძლიერით შესაძლებელია ალიძრას რამდენიმე მორთვოლოგიური ან სინტაქსიური ელემენტის წარმოდგენა; ამის შედეგია ისეთი შერეული ფორმის თქმა, რომელიც აღძრულ წარმოდგენათა შესაძლებელ შეერთებას შეიცავს. მაგალითად, მოგვიანო ლათინურში გვაქვს senexter (ბარცენა) sinister-ის მავიერად;

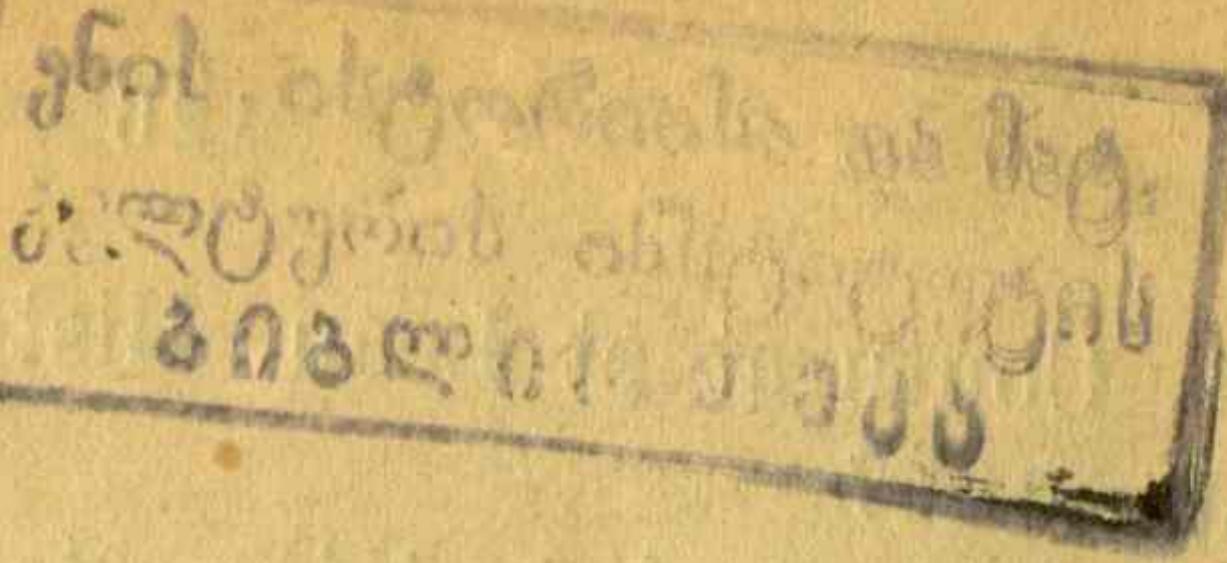
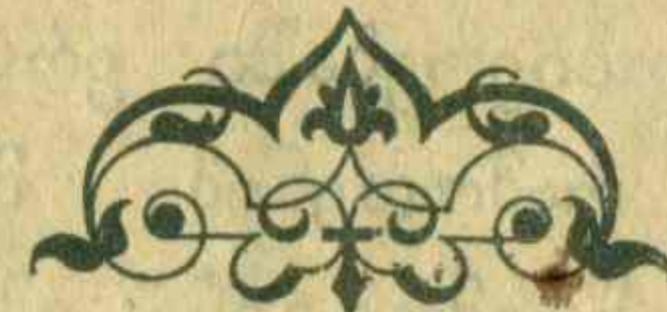
ნი ძველ
იმდენა
თუ ა
ხდებ

ცხადია, რომ აქ მომხდარი კონტანიაცია dexter-სა და sinist-ს შორის, რადგან მეორის თქმის დროს აღიძრა dexter-ის წარმოდგენაც. კონტამინაციის შედეგი უნდა იყოს ქართული „უმცროსი“, სადაც მ ძირითადი კუთვნილების ნაწილს არ შეადგენს (შეად. ფრიად); მაშასადამე, უნდა ვითიქროთ, რომ მ გაჩნდა ამ სიტყვაში „უმცროსი“-ს გავლენით (აქ უკვე მ ძირითადია, შეად. მცირე).

წინადადებათა კონტამინაციისათვის მოვიყვან ასეთ მაგალითს: pater cum matre veniunt (მამა დედასთან ერთად მოდიან); ზმნის მრავლობითი ფორმა ამ შემთხვევაში შედეგია ორი კონსტრუქციის აღრევისა: „pater cum matre venit“ და „pater et mater veniunt“ („მამა დედასთან ერთად მოდის“ და „მამა და დედა მოდიან“).

უკანასკნელ სამ ლექციაში აღძრულ საკითხების ლიტერატურა:

- 1) Paul, Prinzipien der sprachgeshite,⁴ 1909; გვ. 74..., 106..., 251..., 140...
- 2) Богородицкій, Лекції по общему языковъдѣнію², 1915: გვ. 153..., 172..., 159...
- 3) Wundt, Völkerpsychologie, Die sprache³ გვ. 244...
- 4) Sigwart, die Impersonalien, 1888, გვ. 18...
- 5) Томсонъ, Общее языковъдѣніе², 1910: გვ. 275., 303..., 327...

განმარტება.

ტფ. უნივ. სტუდ. კავშირის გამგეობის მიერ გამოცემული „ენათმეცნიერების შესავლის“ დანიშნულებაა—აღმოცხინოს დახმარება ფილოლოგ სტუდენტებს ამ საგანში გამოცდისათვის მზადების დროს.

მსმენელმა არ უნდა დაივიწყოს, რომ „ენათმეცნიერების შესავლი“ იკითხებოდა ორი სემესტრის (1918 წ. გაზაფხული და შემოდგომა) განმავლობაში ორი საბთით კვირაში გაცილებით უფრო ვრცლად, ვიდრე ეს დაბეჭდილია ამ სამწიგნაკუში თხუთმეტ ლექციაზ: მხოლოდ მას შეუძლია დაკმაყოფილდეს დაბეჭდილი ლექციების შესწავლით, ვისაც სრულად მოუსმენია წაკითხული კურსი; ხოლო ვისაც რაიმდ მიზეზის გამო არ მოუსმენია ზოგიერთ საკითხთა განხილვა, მას შეუძლია შეივსოს დანაკლისი თაგ-თავის აღვილას ნაჩვენები ლიტერატურიდან.

შემოდგომის სემესტრის უკანასკნელი ლექციები (1) სამწერლო და საერთო სალიპარაკო ენა, 2) ხელოფნური ენები და მათი კრიტიკა, 3) ენის წარმოშობის საკითხი) არ იბეჭდება, რადგან გამოცდისათვის მათი ცოდნა სავალდებულო არ არის; ხოლო მსურველს შეუძლია გაეცნოს ამ საკითხებს უფრო ვრცლად, ვიდრე ეს წაკითხული იყო, შემდეგი ლიტერატურიდან:

1. O. Jespersen, Phonetische Grundfragen, 1904 Leipzig und Berlin, kap. III: Die beste Ayssprache (32—64 გვ.).
2. Томсонъ, общее языковъдѣніе, გვ. 375...
3. K. Brugmann und Leskien, Zur Kritik der Künstlichen Weltsprachen, 1907.

4. Couturat et Leau, Histoire de la langue universelle 1907.
  5. H Paul, Prinzipien der Sprachgeschichte, Halln, 1909⁴, Kap. IX: Urschöpfung (§§ 122—131).
  6. R. Lenz, Über Ursprung und Entwicklung der Sprache (Die neueren Sprachen VIII).
  7. Wundt, Völkerpsychologie. Die Sprache, Leipzig 1912³.
  8. Житецкій, В. Гумбольдтъ въ исторіи философскаго языкоzнанія („Вопросы философіи и психологіи“ 1900).
  9. Кудрявскій, О происхожденіи языка („Русская Мысль“ 1912, юль).
  10. Погодинъ, Языкъ, какъ творчество, Харьковъ, 1913, 83. 364...

35	19	"	ინტელუქტი	ინტელექტი
33	12	"	წბრდგენა	წარმოდგენა
33	1	ბოლ.	ნათელი	ნათელ
47	13	"	მომბაძველობითი	მიმბაძველობით
37	12	"	‘звукодражатель- ный’	звукоподражатель- ный
37	7	"	უჭირავს	უჭირავს.
38	17	"	ფუნქციერი	ფუნქციური
39	5	ზევ.	(სიტუა)	(სიტუა)
40	10	"	გაიადვილა	გაიადვილა.
42	18	"	სიმამაცე“	სიმამაცე“,
47	8	"	შეძინა	შეიძინა
47	26	"	ფრანგი	ფრანგი
48	18	"	е	(e
48	16	"	მოკლე)	მოკლე).
47	23	"	ე ი	ეი
48	27	"	წარმოვადგინოთ	წარმოვიდგინოთ
54	5	ქვევ.	წარმოსადგენია	წარმოსადგენია.
59	6	ზევ.	მიხვედვით	მიხედვით
71	16	"	ébuos	équos
71	23	"	dziefi	dzien
76	1	ბოლ.	fsomnus	somnus
82	4	"	მიღის	მიღის:
84	1	ბოლ.	Jauwantdel	Jautwandel
90	11	ზევ.	მხოლოდ	მხოლოდ